

24. SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ

Sociální zabezpečení zahrnuje nemocenské pojištění, důchodové pojištění, dávky státní sociální podpory a sociální péči.

Dávkový systém nemocenského pojištění tvoří následující čtyři dávky: nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny, peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Osobám samostatně výdělečně činným nenáleží podpora při ošetřování člena rodiny a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství; uchazeči o zaměstnání nejsou nemocensky pojištěni, ale z nemocenského pojištění se jim poskytuje peněžitá pomoc v mateřství.

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ stáří, invalidity nebo při ztrátě živitele. V rámci důchodového pojištění se poskytují s účinností od 1. 1. 1996 (zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění) důchody starobní, plné invalidní, částečné invalidní, vdovské a vdovecké, sirotčí. V tabulkách vztahujících se k důchodovému pojištění nejsou zahrnuty údaje týkající se Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR.

V roce 1995 byl schválen zákon č. 118/1995 Sb., kterým se doplňují některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o státní sociální podpoře. Z nemocenského pojištění byly vyčleněny dávky, které nemají pojistný charakter (podpora při narození dítěte, přídavky na děti, porodné, rodičovský příspěvek a pohřebné), do dávek státní sociální podpory. Od 1. 7. 1997 byly vypláceny podle zákona č. 75/1997 Sb., o sociálním příspěvku, příspěvek na teplo (tj. příspěvek k vyrovnání zvýšení cen energie) a příspěvek na nájemné, které byly konstruovány obdobně jako dávky státní sociální podpory. Nárok na příspěvek byl upraven samostatným zákonem proto, že měl specifický charakter cenového vyrovnání a náležel jen po přechodnou dobu tří let.

Sociální péčí zajišťuje stát pomoc občanům, kteří se ocitli v nepříznivých životních poměrech a nemohou je překonat bez pomoci společnosti. Služby a dávky sociální péče zahrnují péči o rodinu a dítě, péči o občany se změněnou pracovní schopností, péči o staré občany a občany těžce postižené na zdraví, péči o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc a o občany společensky nepřizpůsobené (např. poskytování pečovatelské služby, stravování důchodců a jinou věcnou pomoc, dále příspěvky nevidomým, invalidům na zakoupení motorových vozíků, nemocným tuberkulózou, cukrovkou, příspěvky v mimořádných situacích aj.).

Do nákladů na péči o občany se změněnou pracovní schopností se zahrnují náklady na výcvik těchto občanů pro vhodná povolání, náklady na příspěvky před umístěním a příspěvky po dobu přípravy na povolání.

Pro potřeby státní statistiky jsou využívány výstupy z informačních systémů České správy sociálního zabezpečení (dávky nemocenského pojištění, vyplácené důchody, dávky důchodového pojištění, průměrná měsíční výše nově přiznaných důchodů, průměrná měsíční výše důchodu - nejsou zahrnuty údaje týkající se Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva spravedlnosti ČR) a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (výdaje na služby sociální péče, ústavy sociální péče a místa v nich, domovy důchodců, pečovatelská služba, dávky státní sociální podpory).

Od roku 2003 nastal v souladu s reformou územní veřejné správy přesun podílu státu jako poskytovatele služeb sociální péče prostřednictvím svých organizací (s výjimkou ústavů sociální péče zřizovaných Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR) ve prospěch zařízení sociální péče a dalších služeb sociální péče v kompetenci krajů, obcí a nestátního neziskového sektoru.

Od okresních úřadů přešla na jiné subjekty nejen zařízení ústavní sociální péče, ale i další služby sociální péče (např. pečovatelská služba, domovy pro matky s dětmi aj.).

Poznámky k tabulkám

Tab. 24-1. a 24-2. Průměrný počet osob nemocensky pojištěných

Ukazatel zahrnuje průměrný počet osob, které jsou nemocensky pojištěny podle zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů.

Z pojištění podle tohoto zákona jsou vyňati:

- příslušníci ozbrojených sborů z povolání;
- cizí státní příslušníci, kteří nemají trvalý pobyt na území ČR;
- zaměstnanci, kteří jsou činní v ČR pro zaměstnavatele, kteří nemají sídlo na území ČR;
- zaměstnanci, kteří vykonávají pouze příležitostné zaměstnání;
- příslušníci Celní správy ČR;
- příslušníci Hasičského záchranného sboru ČR.

V tabulkách je uplatněno třídění podle institucionálních sektorů. Jednotlivé sektory jsou vymezeny takto:

- veřejný sektor (státní a komunální);
- soukromý sektor (vč. družstev a zaměstnanců fyzických osob nezapsaných do obchodního rejstříku a bez OSVČ);
- zahraniční sektor (ekonomické subjekty pod kontrolou zahraničních vlastníků);
- osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ).

Tab. 24-3. až 24-5. Výdaje na dávky nemocenského pojištění

V návaznosti na způsob placení pojistného se od roku 1991 sledují tyto skupiny sociálně zabezpečených osob:

1. Zaměstnanci u právnických osob

- dávky vyplacené zaměstnancům v zaměstnaneckém poměru u právnických osob.

2. Zaměstnanci u fyzických osob

- dávky vyplacené zaměstnancům u fyzických osob a zaměstnancům v zaměstnaneckém poměru u občanů za účelem poskytování služeb pro osobní potřebu těmto občanům (hospodyně, hlídání dětí apod.).

3. Členové družstev

- dávky vyplacené členům zemědělských a nezemědělských družstev.

4. Osoby samostatně výdělečně činné

- dávky vyplacené osobám samostatně výdělečně činným vymezeným v § 61 odst. 1 písm. b) a odst. 2 písm. a) vyhlášky FMPSV (Federálního ministerstva práce a sociálních věcí) č. 149/1988 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, tj. osobám vykonávajícím uměleckou nebo jinou tvůrčí činnost na základě zákona o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorských) mimo pracovněprávní a obdobné vztahy, pokud tuto činnost podle svého prohlášení chtějí vykonávat soustavně a manželům těchto osob, pokud se podílejí na jejich výdělečné činnosti;
- dávky vyplacené osobám samostatně výdělečně činným vymezeným v § 61 odst. 1 písm. a), c) a d) a odst. 2 vyhlášky FMPSV č. 149/1988 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, tj. osobám provozujícím podnikatelskou činnost podle zákona o soukromém podnikání občanů (podnikatelé) a dalším osobám provozujícím samostatnou výdělečnou činnost ve vlastní režii a na vlastní vrub podle jiných obecně závazných právních předpisů vč. manželů těchto osob, pokud se podílejí na jejich výdělečné činnosti;
- dávky vyplacené samostatně hospodařícím rolníkům, kteří obhospodařují zemědělskou půdu a jsou osobně výdělečně činní na vlastní vrub vč. manželů, dětí a sourozenců od skončení povinné školní docházky, rodičů, tchána, tchýně, zetě a snachy, družky (druha), jestliže se trvale účastní výdělečné činnosti samostatně hospodařícího rolníka příp. manželky (manžela) tohoto spolupracujícího člena rodiny, nejde-li o pracovně právní vztahy;
- dávky vyplacené sportovcům, kteří sportovní činnost vykonávají podle svého prohlášení výdělečně jako své povolání, avšak nikoli v pracovně právním nebo obdobném vztahu.

5. Uchazeči o zaměstnání

- dávky vyplacené uchazečům o zaměstnání a občanům se změněnou pracovní schopností.

6. Ostatní

- dávky vyplacené osobám, které jsou dobrovolně účastny nemocenského pojištění.

Obsah jednotlivých druhů dávek:

- **nemocenské** - je vypláceno při pracovní neschopnosti způsobené nemocí nebo úrazem, případně při nařízené karanténě;
- **podpora při ošetřování člena rodiny** - se poskytuje jednomu z rodičů při ošetřování nemocného dítěte po dobu zpravidla 9 kalendářních dnů;
- **peněžitá pomoc v mateřství** - placená mateřská dovolená je poskytována po dobu 28 týdnů, z toho šest týdnů před očekávaným dnem porodu;
- **vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství** - pobírají ženy, které musely být z důvodu těhotenství převedeny na jinou práci s nižším výdělkem.

Dávky nemocenského pojištění se poskytují za kalendářní dny po stanovenou dobu.

Tab. 24-6. Vyplacené důchody a dávky důchodového pojištění

V tabulce jsou uváděny důchody, které se poskytují podle odpovídajících paragrafů zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění (s výjimkou důchodu starobního poměrného) nebo příslušných ustanovení předcházejících předpisů:

- starobní plný (§ 29, písm. a)
- starobní poměrný (§ 26 zákona č. 100/1988 Sb., § 29, písm. b) zákona č. 155/1995 Sb.)
- starobní předčasný - o 2 roky (§ 30)
- starobní předčasný - o 3 roky (§ 31)
- invalidní plný (§ 38)
- invalidní plný z mládí (§ 42)
- invalidní částečný (§ 43)
- vdovský (§ 49, odst. 1)
- vdovecký (§ 49, odst. 2)
- sirotčí (§ 52)

Tab. 24-7. Průměrná měsíční výše důchodu

V tabulce jsou uvedeny údaje za důchodce, kteří pobírají jen samostatný důchod (sólo-důchody starobní, invalidní, vdovské a vdovecké). Průměrná výše sólo-důchodů je vypočítávána ze samostatně vyplácených důchodů. Dále jsou uváděny důchody vdovské a vdovecké kombinované (souběh důchodů), kdy je výše obou vyplácených důchodů sečtena (§ 59 zákona č. 155/1995 Sb.). Do výše důchodu není zahrnováno zvýšení důchodu pro bezmocnost a výchovné. Od 1. 12. 1994 je k důchodům připočítáván státní vyrovnávací příspěvek, který se stal pevnou částkou důchodů. Průměrná měsíční výše vyplácených důchodů představuje průměrnou výši důchodů, která případně ve sledovaném měsíci na jednoho důchodce. Postup výpočtu ukazatele:

$$A \approx \frac{B}{C}$$

- kde A - průměrná měsíční výše vyplácených důchodů
B - úhrn poukazovaných částek důchodů vyplácených podle důchodových listů za poslední měsíc sledovaného období
C - počet vyplácených důchodů

Průměrná měsíční výše důchodu k 31. 12. sledovaného roku tedy představuje průměrnou výši důchodu vypláceného v prosinci na jednoho důchodce.

Důchodce se zahrnuje do toho druhu zabezpečení, ve kterém splnil podmínky pro nárok na důchod.

Tab. 24-8. a 24-9. Počet a průměrná výše nově přiznaných důchodů

Nově přiznané důchody se od roku 2002 zatřídí podle skutečného data jejich přiznání.

Tab. 24-11. a 24-12. Vyplacené dávky státní sociální podpory

Ve vyplacených dávkách státní sociální podpory jsou vykazovány dávky poskytované v závislosti na výši příjmu rodiny - **testované**, tj. přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení a příspěvek na dopravu (vyplácení bylo ukončeno 30. 6. 2004) a **netestované** (nárok na dávky není limitován výší příjmu rodiny), tj. rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek (vyplácení bylo ukončeno 31. 12. 2004), dávky péčovské péče, porodné a pohřebné. Od 1. 7. 1997 začaly být vypláceny příspěvek na teplo (vyplácení bylo ukončeno 30. 6. 2000) a příspěvek na nájemné (vyplácení bylo ukončeno 31. 12. 2000), které byly konstruovány obdobně jako testované dávky státní sociální podpory.

Obsah některých dávek:

přídavek na dítě - výše přídavku závisí na věku dítěte a výši příjmu rodiny. Přídavek je poskytován na děti, které žijí v rodinách s příjmem menším než je trojnásobek životního minima rodiny;

sociální příplatek - je proplácen rodinám s nízkými příjmy jako příspěvek na náklady spojené se zabezpečením potřeb jejich dětí. Výše příspěvku závisí na věku dítěte a příjmu rodiny. Na sociální příplatek má rodič nárok, jestliže pečuje o dítě a příjem rodiny nepřesahuje 1,6 násobek životního minima rodiny;

rodičovský příspěvek - pobírá ten z rodičů, který osobně, celodenně pečuje o dítě do 4 let věku nebo do 7 let, jde-li o dítě dlouhodobě zdravotně postižené. Výše rodičovského příspěvku je od května 2004 určena jako 1,54 násobek životního minima pro osobní potřeby pečujícího rodiče;

zaopatřovací příspěvek - na tuto dávku měly nárok dítě vojáka, jeho manželka, popřípadě jiná osoba, vůči které měl voják po dobu výkonu jeho základní (náhradní) vojenské služby, civilní služby nebo vojenského cvičení povinnost platit výživné, bez ohledu na jejich příjem. U manželky byl podmínkou nároku její péče o dítě ve věku do 4 let (nebo do 7 let, je-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené), nebo invalidita manželky, popř. jiný vážný důvod, pro který nemohla pracovat;

pěstounská péče - příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla;

porodné - je poskytováno rodičům na každé dítě jako příspěvek na krytí mimořádných výdajů spojených s narozením dítěte (příjem rodiny se nezkoumá). Porodné při narození jednoho dítěte činí pětinašobek životního minima na osobní potřeby dítěte;

příspěvek na péči o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc - s účinností od 1. 10. 2005 má nezaopatřené dítě svěřené do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nárok na příspěvek. Příspěvek na péči o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc za kalendářní měsíc náleží ve výši devítinašobku částky na osobní potřeby dítěte.

Výše částek životního minima (za životní minimum se podle zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu považuje úhrn částek na základní osobní potřeby jednotlivých členů domácnosti a částky na domácnost):

Ukazatel	Datum účinnosti od							
	1. 1. 1996	1. 10. 1996	1. 7. 1997	1. 4. 1998	1. 4. 2000	1. 10. 2001	1. 1. 2005	1. 1. 2006
Částky životního minima k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana činí měsíčně Kč:								
pro nezaopatřené děti ve věku								
do 6 let	1 320	1 410	1 480	1 560	1 600	1 690	1 720	1 750
6 – 10 let	1 460	1 560	1 640	1 730	1 780	1 890	1 920	1 950
10 – 15 let	1 730	1 850	1 940	2 050	2 110	2 230	2 270	2 310
15 – 26 let	1 900	2 030	2 130	2 250	2 310	2 450	2 490	2 530
pro ostatní osoby	1 800	1 920	2 020	2 130	2 190	2 320	2 360	2 400
Částky životního minima k zajištění nezbytných nákladů na domácnost činí měsíčně Kč:								
jednotlivec	860	970	1 020	1 300	1 580	1 780	1 940	2 020
dvoučlenná domácnost	1 130	1 270	1 330	1 700	2 060	2 320	2 530	2 630
tří až čtyřčlenná domácnost	1 400	1 570	1 650	2 110	2 560	2 880	3 140	3 260
pěti a vícečlenná domácnost	1 580	1 770	1 860	2 370	2 870	3 230	3 520	3 660

Tab. 24-15. Místa v zařízeních sociální péče

Charakteristika některých typů zařízení sociální péče:

azylové domy - poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba obsahuje poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování nebo pomoc při zajištění bydlení, pomoc při prosazování práv a zájmů, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Služba se poskytuje za úplatu;

domy na půl cesty - poskytují pobytové služby na přechodnou dobu pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež. Služba obsahuje tyto činnosti: poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Služba se poskytuje za úplatu.

Tab. 24-18. Výdaje na služby sociální péče

Údaje obsahují i výdaje orgánů místní správy. Výdaje na péči o občany se změněnou pracovní schopností (ZPS) a občany těžce postižené na zdraví jsou uváděny včetně výdajů na chráněné dílny pro pracovníky se ZPS a podpory před jejich nástupem do zaměstnání. Do výdajů na ústavní sociální péči jsou zahrnuty pouze provozní výdaje, nikoli výdaje investiční.

Údaje v tabulkách **24-3.** až **24-18.** jsou přebírány z Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

Uváděné údaje jsou srovnatelné s údaji publikovanými ve statistických ročenkách minulých let. Tabulka **24-10.** o příjemcích dávek důchodového pojištění je uváděna nově.

* * *

Další údaje jsou zveřejňovány na internetových stránkách Českého statistického úřadu:

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/socialni_zabezpeceni_lide

<http://vdb.czso.cz/vdb/>

nebo dalších institucí:

Ministerstva práce a sociálních věcí ČR:

<http://www.mpsv.cz/cs/>

České správy sociálního zabezpečení:

<http://www.cssz.cz>